

## การพัฒนาความเป็นพลเมืองตามวิถีพุทธ

### The development of Buddhist civilization

ธงชัย สิงอุดม

พระมหาสมศักดิ์ สติสมปโน

อาจารย์ประจำวิทยาลัยสงฆ์เลย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

#### บทคัดย่อ

การพัฒนาความเป็นพลเมืองมีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศไปสู่ความเป็นประชาธิปไตย โดยการ  
พัฒนาความเป็นพลเมืองผ่านกระบวนการทางพุทธศาสนาโดยการน้อมนำเอาหลักธรรมทางพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้  
ในการปฏิบัติกรดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งจะทำให้การดำเนินชีวิตของพลเมืองมีสติ ในการดำเนินชีวิตซึ่งเป็น  
จุดเริ่มต้นแห่งการเกิดปัญญา การดำเนินชีวิตด้วยปัญญานั้นเป็นการรู้เท่าทันกิเลส รู้ความจริงแห่งเหตุและรู้ผลที่เกิด  
จากเหตุแห่งปัจจัยในสังขารของปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม ก็สามารถแก้ไขปัญหานั้นตามเหตุแห่งปัจจัยได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่มี  
ประโยชน์แก่สังคมและประเทศชาติ ดังนั้นการเป็นพลเมืองของประเทศ ต้องสามารถทำกฎระเบียบ หน้าที่ของ  
พลเมืองได้อย่างถูกต้อง ทำให้เกิดคุณประโยชน์แก่สังคม ตลอดจนส่งผลให้เกิดการพัฒนาความเป็นพลเมืองดีใน  
ระบอบประชาธิปไตยโดยมีการนำหลักพุทธธรรมมาปรับพฤติกรรมพื้นฐานเริ่มจาก กาย วาจา และใจ เป็นการเริ่ม  
พัฒนาที่ตัวบุคคลที่เป็นกลไกหลักในการพัฒนาทำให้เกิดการพัฒนาความเป็นพลเมืองตามวิถีพุทธ และเกิดสันติสุข ใน  
สังคม

**คำสำคัญ :** การพัฒนา, ความเป็นพลเมือง, วิถีพุทธ

#### Abstract

The development of the citizenry is vital to the development of the country to  
democracy. By developing citizenship through Buddhism, Bringing into captivity by the Buddhist  
principles applied in the daily life. This will make the lives of citizens conscious. In life, this is the  
beginning of wisdom. Lifestyle with intelligence that is knowingly desires Truth and knowledge of  
the effects of the factors in the cause of truth, the problems in society. You can fix that quagmire  
because of factors. This is useful rapids society and the nation. Therefore, the citizens of the  
country must make regulations Civic duty correctly. Cause you the benefit of society. As well as  
contribute to the development of good citizenship in a democracy, with the introduction of  
Buddhism to adjust the behavior of body, speech and mind. It began developing the individual as  
the main cause for the development of citizenship, according to Buddhism. And peace in society.

**Keywords:** development, citizenship, Buddhist way of life.

#### บทนำ

พื้นฐานการพัฒนาความเป็นพลเมือง เป็นความจำเป็นแก่เยาวชนในประเทศ อย่างมาก โดยเฉพาะ  
สังคมไทย จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องส่งเสริมและทำให้รู้จักคุณค่าความเป็นคนดีในสังคม และมีจิตสำนึกต่อการรักษา  
เอกลักษณ์ความเป็นตนเองให้อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุขอาศัยกระบวนการหล่อหลอมขัดเกลาทางสังคม

(socialization)หรืออาศัยกระบวนการสังคมประจักษ์ คือ บวร เป็นคำย่อ มาจาก บ หมายถึง บ้าน, ว หมายถึง วัด และ ร หมายถึงโรงเรียน ในการหล่อหลอมขัดเกลาอย่างเป็นขั้นเป็นตอนด้วยองค์ประกอบต่าง ๆซึ่งเริ่มจากการปลูกฝังเพื่อสร้างความผูกพันรักใคร่ต่อกัน จนนำไปสู่การสร้างวิถีการอยู่ร่วมกันลักษณะสำคัญของความเป็นพลเมืองในสังคม จะคำนึงถึงวิถีการดำรงชีวิตของบุคคลตามช่วงวัย (Life span) ต้องรู้จักการจัดการและควบคุมชีวิตตนเองให้เป็นไปตามบทบาทและหน้าที่ที่จะต้องแสดงความรับผิดชอบตนเอง (Individual) และส่วนรวม (Collective)โดยมีพื้นฐานคุณธรรมจริยธรรมในการดำเนินชีวิตเพื่อชีวิต ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่ตัวเองได้ตั้งไว้ จึงจะต้องมีการพัฒนาตนเองให้มีการเรียนรู้ สร้างวิสัยทัศน์ใหม่ๆ ที่ทันสมัยต่อยุคในปัจจุบันนี้ เมื่อมาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตนเองให้ตนเองได้ทันยุคทันสมัยมีความเจริญงอกงาม มีความรู้ มีทักษะและมีความสามารถในการพัฒนาประสิทธิภาพในการทำงาน และร่วมงานชุมชน สังคมอย่างมีความสุข

พระพุทธศาสนาให้มนุษย์เป็นศูนย์กลางในการพัฒนา กล่าวคือ มนุษย์ต้องเป็นผู้กระทำการด้วยการฝึกฝนอบรมให้เกิดคุณสมบัติภายในตน ซึ่งได้แก่คุณสมบัติทางกาย ทางศีล ทางจิต และทางปัญญาที่ส่งผลไปสู่ภายนอกตน เป็นความสัมพันธ์กับมนุษย์และวัตถุ ซึ่งแสดงออกผ่านพฤติกรรมทางกายและวาจา ดังนั้น มนุษย์จึงเป็นผู้กระทำ หรือผู้สร้างให้เกิดมีคุณสมบัติดังกล่าวนี้ ให้เกิดการพัฒนาในแง่ความเป็นมนุษย์ และมนุษย์ก็ยังเป็นผู้ที่ถ่ายทอดคุณสมบัติที่ตนทำให้มีขึ้นสู่ภายนอก ซึ่งเป็นการพัฒนาในแง่ของทรัพยากรมนุษย์ ด้วยเหตุนี้เมื่อพระพุทธศาสนาเน้นความสำคัญของมนุษย์ด้วยการพัฒนา ดังนั้น หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีต่อมนุษย์ในแง่บทบาทที่ควรพิจารณาต่อไป

หลักพุทธธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนามนุษย์ ซึ่งมีความจำเป็นจะต้องฝึกฝนตนเองตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อให้การดำรงอยู่ด้วยความไม่ประมาท ไม่เมาในชีวิต เมาในความมั่งมี เมาในสิ่งนั้นในสิ่งนี้ ซึ่งเป็นสิ่งไม่ถาวรแต่ประการใดเลย นอกจากธรรมะที่เป็นยารักษาในให้พ้นจากความทุกข์ แม้เราจะมีชีวิตเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตายเป็นกฎธรรมดาของโลก แต่ถ้ารู้จักพัฒนาตนให้ปฏิบัติต่อการดำเนินชีวิตที่ดีแล้ว ย่อมดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพไปในตัวเอง

### ความเป็นพลเมือง

พลเมือง หมายถึง ประชาชน ราษฎร ชาวประเทศ (พจนานุกรมอิเล็กทรอนิกส์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542) ตรงกับภาษาอังกฤษว่า “Citizen” คือ ผู้อาศัยอยู่ในเมือง หรือ ผู้มีสิทธิอย่างเต็มที่ในรัฐ ในบริบทที่สัมพันธ์กับปัญหาทางสังคมเป็นสำคัญ สรุปความหมายโดยรวมว่า พลเมือง หมายถึง บุคคลหรือประชาชนที่อาศัยอยู่ในบ้านเมืองใดบ้านเมืองหนึ่งโดยมีระเบียบกฎเกณฑ์การปฏิบัติตนในการอยู่ร่วมกัน มีส่วนร่วมสร้างกฎเกณฑ์ ธรรมเนียมปฏิบัติที่ดีและมีความรับผิดชอบต่อสังคม โดยมีกฎหมายแห่งรัฐเป็นเครื่องมือควบคุมพลเมืองและความเป็นพลเมือง

ปริญญา เทวานฤมิตรกุล. (2555) กล่าวไว้ว่า “ความเป็นพลเมืองของระบอบประชาธิปไตย” หมายถึง การที่สมาชิกมีอิสรภาพ ควบคู่กับความรับผิดชอบ และมีอิสระเสรีภาพควบคู่กับหน้าที่ ดังนั้นพลเมืองของระบอบประชาธิปไตยควบคู่กับ “บทบาท” และ “หน้าที่” ไปพร้อม ๆ กับความหมายและต้องปฏิบัติตนไปตามขอบเขตอำนาจรัฐที่กำหนดไว้ร่วมกัน และต้องไม่สร้างความเดือดร้อนให้ตนเองและส่วนรวม ประกอบไปด้วยลักษณะ 6 ประการ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2559) ซึ่งจะได้กล่าวเป็นลำดับไปดังนี้

#### 1. มีอิสรภาพและพึ่งตนเองได้

การปกครองในระบอบประชาธิปไตยเป็นการปกครองที่ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอิสระสูงสุดในประเทศ หมายถึง ประชาชนเป็นเจ้าของประเทศ และมีสิทธิเสรีภาพในประเทศ ระบอบประชาธิปไตยจึงทำให้เกิด หลักสิทธิ

เสรีภาพ และทำให้ประชาชนมี อิสระภาพ คือเป็นเจ้าของชีวิตตนเอง “พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตยจึงเป็นไท คือ เป็น อิสระชน ที่พึ่งตนเองและสามารถรับผิดชอบตนเองได้ และไม่ยอมตนอยู่ภายใต้อิทธิพลอำนาจ หรือภายใต้ “ระบบอุปถัมภ์” ของผู้ใด เด็กจะเป็น “ผู้ใหญ่” และเป็น “พลเมือง” หรือสมาชิกคนหนึ่งของสังคมได้อย่างแท้จริง เมื่อสามารถรับผิดชอบตนเองได้

## 2. เห็นคนเท่าเทียมกัน

การปกครองในระบอบประชาธิปไตยเป็นการปกครอง ที่อำนาจสูงสุดในประเทศเป็นของประชาชน ดังนั้น ในระบอบประชาธิปไตยไม่ว่าประชาชนจะแตกต่างหรือสูงต่ำกันอย่างไร ทุกคนล้วนแต่เท่าเทียมกันในฐานะที่เป็น เจ้าของประเทศ “พลเมือง” จึงต้องเคารพหลักความเสมอภาค และจะต้อง เห็นคนเท่าเทียมทุกคนล้วนมีศักดิ์ศรีของ ความเป็นเจ้าของประเทศอย่างเสมอกัน ถึงแม้จะมีการพึ่งพาอาศัยแต่จะเป็นไปอย่างเท่าเทียม

## 3. ยอมรับความแตกต่าง

การปกครองในระบอบประชาธิปไตยเป็นการปกครอง ที่ประชาชนเป็นเจ้าของประเทศ ดังนั้น ประชาชนจึง มี เสรีภาพ และยอมรับความหลากหลายของประชาชน ประชาชนจึงแตกต่างกันได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเมืองการเลือกอาชีพ วิธีชีวิต ความเชื่อทางศาสนา หรือความคิดเห็นทางการเมือง ดังนั้น เพื่อมิให้ความต่างนำมาซึ่งความแตกแยกใน สังคม “พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตยจึงต้อง ยอมรับ และ เคารพ ความแตกต่างของกันและกัน เพื่อให้สามารถ อยู่ร่วมกันได้ถึงแม้จะแตกต่างกัน และจะต้องไม่มีการใช้ความรุนแรงต่อผู้ที่เห็นแตกต่างไปจากตนเอง

## 4. เคารพสิทธิผู้อื่น

การปกครองในระบอบประชาธิปไตยเป็นการปกครองที่ทุกคนเป็นเจ้าของประเทศ ทุกคนจึงมี สิทธิย่อมจะ ทำให้เกิดการใช้สิทธิที่จะกระทำการใดๆ ได้ตราบที่การกระทำนั้นไม่สร้างความเดือดร้อนแก่ตนเองและสมาชิกใน สังคมดังนั้นสิทธิในระบอบประชาธิปไตยจึงจำเป็นต้องมีขอบเขต คือมีสิทธิและใช้สิทธิได้เท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิผู้อื่น “พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตยจึงต้อง เคารพ สิทธิผู้อื่น และจะต้องไม่ใช้สิทธิเสรีภาพของตนไป ละเมิด สิทธิของ ผู้อื่น

## 5. รับผิดชอบต่อสังคม

การปกครองในระบอบประชาธิปไตยเป็นการปกครองที่ต้องรับผิดชอบต่อ นอกจากจะต้องเคารพสิทธิ เสรีภาพของผู้อื่น และรับผิดชอบต่อผู้อื่นแล้ว “พลเมือง” ในระบอบประชาธิปไตยยังจะต้องใช้สิทธิเสรีภาพของตน โดยรับผิดชอบต่อสังคมด้วยโดยเหตุที่สังคมหรือประเทศชาติมิได้ดีขึ้น หรือ แย่ลง โดยตัวเองหากสังคมจะดีขึ้นได้ก็ ด้วย การกระทำของคนในสังคมและที่สังคมแย่ลงก็เป็นเพราะการกระทำของคนในสังคม “พลเมือง” นั่นก็คือผู้ที่มิ สำคัญของความเป็นเจ้าของประเทศและเป็นเจ้าของสังคม “พลเมือง” จึงไม่ใช่ว่าคนที่ใช้สิทธิเสรีภาพตามอำเภอใจแล้ว ทำให้สังคมเสื่อมลงไปหากเป็นผู้ที่ใช้สิทธิเสรีภาพโดยรับผิดชอบต่อสังคมและส่วนรวมโดยมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา และช่วยกันทำให้สังคมดีขึ้นกว่าที่ผ่านมา

## 6. เข้าใจระบอบประชาธิปไตยและมีส่วนร่วม

การปกครองในระบอบประชาธิปไตยเป็นการปกครองโดยประชาชน คนส่วนมากจึงจำเป็นต้องใช้กติกาหรือ กฎหมายที่มาจากประชาชนหรือผู้แทนประชาชนในระบอบประชาธิปไตยจะประสบความสำเร็จได้ต่อเมื่อมี “พลเมือง” ที่เข้าใจหลักการพื้นฐานของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยตามสมควร ทั้งในเรื่องหลัก ประชาธิปไตยหรือการปกครองโดยประชาชนและหลักนิติรัฐ หรือ การปกครองโดยกฎหมาย เข้าใจเรื่องการเลือกตั้ง และการมีส่วนร่วมทางการเมืองของพลเมือง ทั้งติดตามความเป็นไปและมีส่วนร่วมในเรื่องการบ้านการเมืองทั้ง ระดับชาติและระดับท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการไปเลือกตั้ง และการมีส่วนร่วมในเรื่องอื่นๆ ตามสมควร ถ้ามีความ ชัดแจ้งก็เคารพกติกา และใช้วิถีทางประชาธิปไตยในการแก้ปัญหาโดยไม่ใช้กำลังหรือความรุนแรง

ดังนั้นความเป็นพลเมืองจึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศประชาธิปไตยให้ประสบความสำเร็จได้ ไม่ใช่เพียงจะมีรัฐธรรมนูญที่ดีเท่านั้น แต่ประชาชนจะต้องเป็น”พลเมือง”ตามระบอบประชาธิปไตยความเป็นพลเมืองในสังคมจึงจำเป็นต้องสร้างกลไกการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองที่ทำให้เกิดพลเมืองที่มีความรับผิดชอบด้วยจิตสำนึกในตนเองและความรับผิดชอบต่อผู้อื่นและต่อชุมชนของตนเอง โดยคำนึงถึงเหตุและผลที่กำหนดไว้ในหลักนิติรัฐ ที่คำนึงถึงสิทธิและเสรีภาพความเป็นมนุษย์รวมถึงสิทธิมนุษยชนอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกันตลอดจนพลเมืองในประเทศต้องเป็นผู้มีคุณธรรมจริยธรรม ในการดำรงชีวิตในสังคม

#### การพัฒนาคน

การพัฒนาคนหรือการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้น จึงมีแนวความคิดมาจากวิถีคิดแบบหลักเศรษฐศาสตร์ ที่เน้นการลงที่ในการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1-7 นั้นจะเน้นที่การพัฒนาทางเศรษฐกิจ ดังนั้นจึงมองว่าคนหรือมนุษย์เป็นทุนอย่างหนึ่งที่จะต้องมีการลงทุนกับมนุษย์ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการผลิตของแรงงาน รวมไปถึงการลงทุนเกี่ยวกับการให้การศึกษา การฝึกอบรม การดูแลสุขภาพและสวัสดิการที่จำเป็นในการดำรงชีวิตของมนุษย์ จึงมีความจำเป็นต้องการลงทุนในตัวมนุษย์ เพื่อให้มนุษย์กลายเป็นทุนด้านการผลิตสร้างความเจริญเติบโตในทางเศรษฐกิจซึ่งจะเห็นได้จากแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8-12 ที่ได้เห็นความสำคัญของการพัฒนามนุษย์ยึดคนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาทุกด้านให้คนเป็นกลไกขับเคลื่อนในการพัฒนาประเทศ เพราะการพัฒนามนุษย์เป็นการสร้างความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจและจิตใจ เมื่อมนุษย์มีความสุขในการใช้ชีวิตโดยสามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาได้

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คือกระบวนการเพิ่มความรู้ความชำนาญและความสารถโดยรวมของประชากรในสังคมซึ่งการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จึงมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ทรัพยากรมนุษย์เพียงพอในแง่ปริมาณ เป็นมนุษย์ที่มีคุณภาพมีบทบาทและหน้าที่สร้างสรรค์ความเจริญทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง อย่างดุล การที่มนุษย์จะมีคุณภาพได้นั้นจะต้องได้รับการดูแลตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดา และการดำรงชีวิตในสังคมในวัยต่างไป จนตายนั่นโดยเริ่มจาก

การปฏิสนธิ ➡ เกิด ➡ สู้วัยเด็ก ➡ วัยแรงงาน ➡ วัยชรา ➡ จนถึงตาย

สถาบันที่จะต้องดูแลและเกี่ยวข้องกับการพัฒนามนุษย์ในแต่ละช่วงวัยคือ

บ้าน + ตนเอง + โรงเรียน + วัด + โรงพยาบาล + รัฐบาล ➡ นำไปสู่การพัฒนา

โดยการลงทุนด้านสุขภาพอนามัยและด้านการศึกษาจะส่งผลถึงกันเสมอ

กายดี ➡ สมอดี ➡ การศึกษาดี ➡ สุขภาพดี ➡ สุขภาพแข็งแรง

นอกจากนี้รัฐบาลยังเน้นการลงทุนด้านการศึกษาเพื่อให้มนุษย์มีการเรียนรู้ตลอดชีวิตมีจุดมุ่งหมายในการแข่งขันทั้งในประเทศและต่างประเทศสามารถที่จะเห็นได้จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560-2564) ที่ได้เห็นความสำคัญของการพัฒนามนุษย์ที่ยึดคนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมเป็นการพัฒนาที่ยึดหลักสมดุล ยั่งยืน โดยมีการพัฒนาที่มุ่งสู่การเปลี่ยนผ่านประเทศที่มีรายได้ปานกลางไปสู่ประเทศที่มีรายได้สูงมีความมั่นคงและยั่งยืนสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ซึ่งนำไปสู่การบรรลุวิสัยทัศน์ระยะยาว “มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” ของประเทศ (สภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ,2559)

### หลักธรรมกับการพัฒนาคน

หลักธรรมในพุทธศาสนาทุกหลักธรรมคำสอนล้วนสอนให้คนเป็นคนดีเป็นคนผู้มีความประพฤติดีมีคุณธรรมจริยธรรมสอนให้มนุษย์ทุกคนเป็นคนที่มีชีวิตที่มีความสุขในการดำเนินชีวิต ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่ตัวเองได้ตั้งไว้ จึงจะต้องมีการพัฒนาตนเองให้มีการเรียนรู้ สร้างวิสัยทัศน์ใหม่ๆ มีความรู้ มีทักษะและมีความสามารถในการพัฒนาประสิทธิภาพในการทำงานด้านการอยู่ร่วมกันในสังคม มีปัญญาและคุณธรรม ควบคู่ไปด้วย ดังคำที่ว่า "เมื่อไม่ได้พัฒนาที่จิตใจจะพัฒนาด้านใดก็ได้ ไร้ผล การพัฒนาจึงต้องเริ่มที่ใจคน เพื่อเกิดผลพัฒนาที่ถาวร ยั่งยืน"

หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่มีความสอดคล้องที่สามารถฝึกฝนการพัฒนาตนเอง เป็นข้อที่จะต้องศึกษาข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา คือในการฝึกหัดอบรม กาย วาจา จิตใจ และปัญญาให้ยิ่งๆ ขึ้นไปโดยยึดหลักในการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในสังคม 6 ประการด้วยกัน คือ สาราณียธรรม 6 หมายถึง ธรรมที่ทำให้เกิดความสามัคคีหรือหลักการอยู่ร่วมกัน 6 ประการ (พระสุตตันตปิฎก สีนทวารวดี, 2558) ได้แก่

- 1) เมตตาการุณยธรรม ตั้งเมตตาการุณยธรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมหมู่คณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพเคารพพ้องกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง
- 2) เมตตาวัจจกรรม ตั้งเมตตาวัจจกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือช่วยบอกแจ้งสิ่งที่ประโยชน์ สอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพแสดงความเคารพพ้องกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง
- 3) เมตตาโมกขกรรม ตั้งเมตตาโมกขกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือตั้งจิตปรารถนาดีคิดทำสิ่งที่ประโยชน์แก่กันมองกันในแง่ดีมีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน
- 4) สาธารณโภคิตาได้สิ่งของใดก็ตามแบ่งปันกัน คือเมื่อได้สิ่งใดมาโดยชอบธรรมแม้เป็นของเล็กน้อยก็ไม่หวงไว้คนเดียว นำมาแบ่งเฉลี่ยแจกจ่ายให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน
- 5) สีสสามัญญตา มีศีลบริสุทธิ์เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือมีความประพฤติสุจริตดีงามถูกต้องตามระเบียบวินัยไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจของหมู่คณะ
- 6) ทิฐุสามัญญตา มีทิฐิดีงามเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือมีความเห็นชอบร่วมกันในข้อที่เป็นหลักการสำคัญอันนำไปสู่ความหลุดพ้น สิ้นทุกข์ หรือขจัดปัญหา (อง.ฉก.22/282-3/321-3) ในความสามัคคีนั่นเป็นบ่อเกิดแห่งความสำเร็จทั้งปวง เป็นสิ่งที่จะสร้างความเจริญก้าวหน้าได้อย่างดีเสริมสร้างความรู้สึกที่ดีให้รู้สึกดีต่อกันและกัน ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่พระองค์ทรงตรัสให้กับประชาชนชาวไทย ทรงแนะนำดังนี้

ประการแรก คือการที่ทุกคนคิด พูด ทำ ด้วยความเมตตา มุ่งเจริญต่อกัน

ประการที่สอง คือการที่แต่ละคนต่างช่วยเหลือเกื้อกูลกันประสานงาน ประสานประโยชน์กัน ให้งานที่ทำสำเร็จผล ทั้งแก่ตนเอง แก่ผู้อื่น และกับประเทศชาติ

ประการที่สาม คือการที่ทุกคนประพฤติปฏิบัติตนอยู่ในความสุจริตในกฎกติกา และในระเบียบแบบแผนโดยเท่าเทียมเสมอกัน

ประการที่สี่คือการที่ต่างคนต่างพยายามนำความคิด ความเห็นของตนให้ถูกต้องเที่ยงตรง และมั่นคงอยู่ในเหตุในผล หากความคิด จิตใจ และประพฤติปฏิบัติที่ถ้อยแถลงเดียวกัน.

ซึ่งสอดคล้องกับการพัฒนางานให้มีความประสบความสำเร็จ คือ สังคหวัตถุ 4 หมายถึงธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว คือยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี เป็นหลักการสงเคราะห์ ได้แก่

- 1) ทาน คือการให้ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือด้วยสิ่งของ ตลอดจนการให้ความรู้และสั่งสอน

2) ปิยวาจา หรือเพียรวัชชะ คือวาจาที่เป็นที่รัก วาจาสดชื่นน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจ คือกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวาน สมานสามัคคีให้เกิดไมตรี และความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยินดี

3) อัตถจริยา คือการประพฤติประโยชน์ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมทางจริยธรรม และ

4) สมานัตตาคือความมีตนเสมอ ทำตนเสมอดันเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยรวมรับรู้แก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะบุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี (ที.ปา. 11/140/167)

### สรุปการพัฒนาความเป็นพลเมืองตามวิถีพุทธ

หลักธรรมการพัฒนาเป็นสิ่งสำคัญต่อการดำรงชีวิตในปัจจุบันเป็นอย่างมากใน การพัฒนาพลเมืองตามวิถีพุทธ เป็นการพัฒนายั่งยืน เพราะเป็นการพัฒนาเริ่มที่ตัวบุคคลเป็นกลไกหลักในการพัฒนาประเทศให้มีความเป็นพลเมืองโดยนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาใช้ดำเนินชีวิตประจำวันโดยเริ่มที่ใจหรือมโนคือ เมื่อสมาชิกในสังคมมีจิตใจที่ดีงาม เมื่อความคิดในทางที่ดีถูกต้องจะส่งผลให้สมาชิกนั้นมีความสุขสุจริต ทางกาย คือประพฤติในทางที่ดีงามถูกต้อง และวาจา พูดแต่ในสิ่งที่ดี ซึ่งหลักธรรมในพุทธศาสนาสอนให้คนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขในสังคม เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ และมีธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวของใจบุคคล เมื่อสังคมมีการพัฒนา ที่มีการเน้นทางด้านการปรับปรุงพฤติกรรม พัฒนาพฤติกรรมให้เหมาะสม ไว้ให้เกิดความสามัคคีทำให้เกิดการพัฒนาให้มีความประสบความสำเร็จตลอดจนการดำเนินชีวิตไปสู่จุดมุ่งหมายสูงสุด

ดังนั้น เมื่อคนเรานำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างดี ซึ่งทำให้ชีวิตที่ดี มีสติดำเนินชีวิตด้วยปัญญาเป็นประโยชน์แก่ตนเอง สามารถทำหน้าที่ของตนเองได้อย่างถูกต้องตามบทบาทหน้าที่ของพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยไว้อย่างมีประสิทธิภาพ

### เอกสารอ้างอิง

พจนานุกรมอิเล็กทรอนิกส์ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542

สภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.กรอบทิศทางของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 (2560-2564).กรุงเทพมหานคร .2558.

ปริญญา เทวานฤมิตรกุล.การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง (Civic Education): พัฒนาการเมืองไทยโดยสร้างประชาธิปไตยที่ “คน”.บทความ.มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.2552.

\_\_\_\_\_.การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง. กรุงเทพมหานคร: บริษัทนานมีบุ๊คพับลิเคชั่นส์ จำกัด.2555.

พระสิทธิเดช สีสเตโช(เรืองเดช). การพัฒนาดน การพัฒนาคน และการพัฒนางานตามแนววิถีพุทธ. บทความ.

ศาสนาศาสตร์ดุฎิบัณฑิต.สาขาวิชาพุทธศาสนา.มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ .2558.

สภาการศึกษา.ยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง พ.ศ.2553-2561.กระทรวงศึกษาธิการ.